folklor/edebiyat, cilt:17, sayı:67, 2011/3

ÂŞIKLARIN SOSYOKÜLTÜREL HAYATTAKİ YERİ VE ÖNEMİ/ BİR ÖRNEKLEM OLARAK DERDİÇOK

Münir Cerrahoğlu*

Toplumların yaşam tarzları, dünya görüşleri, sosyal ve kültürel değerleri hakkında bilgi alabileceğimiz en sağlam kaynaklardan biri de gelenek ve göreneklerdir. Topluma ait gelenek ve göreneklerin yaşanmasında ve yaşatılmasında, sosyokültürel mirasın nesilden nesile aktarılmasında sözlü gelenek büyük önem taşır.

Sözlü geleneğin taşıyıcısı ve yeniden yaratıcısı olan âşıklar, sözlü gelenek ürünlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında, sosyokültürel yapının şekillenmesinde, insan hayatına ilişkin dönemlerin gelenek ve göreneklere göre ifade edilmesinde önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Âşıklar toplumsal konuları, gündelik hayata ilişkin konuları, toplumu derinden etkileyen olayları, büyük sosyal hareketleri destanlarında işlemişlerdir. "*Destanların kullanıldıkları işler veya gördükleri sosyokültürel işlevler askeri ve sivil amaçlarla propaganda yahut kamuoyu oluşturma ve bunun yanı sıra geleneksel kültürel kabulleri veya kültür kodlarını yeni olaylar etrafında güncelleştirerek tekrarlanmasını ve güçlenmesini sağlama esasına dayalı olarak toplumu törelerin istendik kıldığı değerler doğrultusunda eğitme gibi gizli işlevlere ve haber verme, reklâm yapma, eğlendirme gibi açık işlevlere sahiptir*." (Çobanoğlu, 2000: 336–337)

Orta Asya ozan-baksı geleneğinin bir devamı olarak 16. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan âşıklık geleneği ve bu geleneğin temsilcisi âşıklar, kendi eski kültür değerlerini İslam medeniyeti ile birleştirerek yeni bir sanat ortamı ve sanatçı kimliği oluşturmuşlardır. "Âşıklık geleneği yeni coğrafyada yeni bir bakışa, yeni bir hayat anlayışına ve zevkine

* Fatih Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Ana Bilim Dalı Doktora öğrencisi

cevap verecek bir biçim ve öz kazanmıştır. Tasavvuf, *diğer edebiyatları olduğu gibi Anadolu'da oluşan âşık edebiyatını şekillendiren bir yol, bir yaşama biçimi olmuştur. Anadolu'da ozan-baksı geleneği yerini yeni kültürle oluşan yeni bir sanatçı tipine ve bu kültürün beğenisine cevap verecek "âşık şiiri" olarak adlandırılan bir geleneğe bırakmıştır*" (Artun, 1996,11–25). Ozan-baksı geleneğinin hususiyetlerinden olan büyücülük, hekimlik, din adamlığı gibi özellikler, İslamiyet'ten sonra terk edilmiş; eğitimcilik ve sanat temsilciliği özellikleri ön plana çıkmıştır. "Âşıklık geleneği ve âşık şiiri sözlü kültür ortamının ürünüdür. *Bağımsız bir sosyokültürel kurum kimliğiyle 16. Yüzyılda başladığı kabul edilen gelenek, günümüzde de sürmektedir.* Âşıklık *geleneği Türk toplumunun bütün sosyokültürel katmanlarınca özümsenmiş, Osmanlı döneminden günümüze ortak kültürü oluşturan değerleri bünyesinde barındıran kurumlaşmış bir gelenektir."* (Çobanoğlu 2000: 1)

Âşıklık ve âşıklık geleneği, değişen zaman süreci içerisinde Anadolu'nun yurt tutulması ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte toplum hayatında yeni bir düşünce ve dünya görüşü oluşturmuştur. Böylece bu gelenek ve edebiyat Anadolu Türk coğrafyasında yeni bir kültürel kimlik kazanmıştır. Âşıklar bu yeni kültürel kimlikle 16. yüzyıldan itibaren bazıları sazla, bazıları sözle, bazıları ise hem sazla hem sözle yaşadıkları toplumun tüm sosyal olaylarını dile getirerek adeta o toplumun sözcüleri olmuştur. "*Toplumda yerleşik değerlerin güncelleştirilerek tekrarı ve bu yolla toplumun kendini tasdiki esastır.* Âşık *tarzı destan türü içinde yer alan ana motifler adeta Türk halk kültürünün veya halk felsefesinin indeksini meydana getirmektedir.*"(Çobanoğlu, 2000: 314)

Âşıklar, aynı zamanda tarihe not düşerek sosyal hayattaki yerlerini almışlardır. Yaşadığı kültürel ortamla iç içe olan âşıklıklar bulundukları sosyal çevrenin kültürü ile yoğrulmuş, sosyal çevreleriyle anlam ve önem kazanmışlardır. Ayrıca, "b*u saz şairlerini, hükümetin kontrolü altında teşkilatlanmış hususi bir zümre teşkil ettiğini ve cemiyetin bazı belli sınıflarının bedii ihtiyaçlarını karşılayan hususi bir organizm mahiyetinde olduğunu çok açık bir şekilde görürüz."* (Köprülü, 2004: 24)

Ülkenin sosyal ve kültürel meselelerini, çağının ve yaşadığı toplumun sosyal gerçeklerini gerçekçi ve akıllı bir şekilde dile getiren âşıklar toplumun ve insanların eksik yönlerini de şiirlerinde işlemekten kaçınmamışlardır. Halkın ortak duygu ve düşüncelerine tercüman olmuş, Türk kültürünün korunmasında kültür taşıyıcıları olarak görev yapmışlardır

Âşıklar şiirlerinde, yaşadıkları döneme ait sosyal olayları, duyduklarını ve gördüklerini kendi yorumları içerisinde bize anlatırlar. Şiirlerinde konu olarak, yaşadıkları yörenin geleneklerini, göreneklerini; fiziki ve coğrafi özellikleri; toplumun düşünce sistemini; değer yargılarını; dönemin giyim ve kuşam tarzını; halkın kabullerini sanat ve estetik anlayışını; tarihi ve sosyal olayları; doğal afetleri kısaca sosyal, kültürel ve tarihi birçok unsuru işlerler.

Âşıklık geleneği adına pek de parlak olmayan 20.yüzyılda, Türk sosyal ve kültürel yaşantısında önemli değişimler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine rastlayan 20. yüzyılın ilk yıllarındaki siyasi gelişmeler, sanayileşmedeki hızlı gelişim, tekke ve medreselerin kapatılması yeni iletişim araçlarının ortaya çıkması birtakım değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu değişim ve gelişmelerden etkilenen

geleneklerden biri de âşıklık geleneği olmuştur. Âşıklık geleneği bu yüzyılda varlığını önceleri şehir merkezlerinde, kırsal alanlarda ve köylerde sürdürmeye çalışmıştır. Yeniliklerin yaşandığı, değişik kitle iletişim araçlarının sosyal ve kültürel hayatımızda yerini aldığı bu dönemde, teknolojik gelişmelerin toplum üzerindeki değişim ve dönüşüm etkilerinin fazlaca hissedilmediği kırsal alanlarda ve köylerde dönemine ait güçlü âşıklarının yetişmesine imkân vermiştir.

20 yüzyılda bu geleneğin ihtişamını yaşatmaya çalışmış ve âşıklık geleneğinin varlığının devam ettiğini göstermiş zirve şair ve âşıklarımızdan biri de Afşinli Derdiçok'tur. "*Derdiçok, y*üzyıllardan beri gelen halk şair geleneğimizin yetiştirdiği kudretli köylü şairlerden biri*dir.*" (Demir, 1993: 13) Âşıklık geleneğinin eski önemini kaybettiği adeta ayakta kalma mücadelesi verdiği 20. yüzyılda şöhret bulan Derdiçok, usta şairliğiyle kısa sürede yaşadığı yörede şöhret bulmuştur. Yaşadığı dönemdeki şöhreti vefatından sonra da değerli bilim adamlarımızın dikkatinden kaçmamıştır. Başta Prof. Dr. Fuat Köprülü olmak üzere birçok şair ve edebiyatçının övgüsünü almıştır. Nitekim Derdiçok için, Prof. Dr. M. Fuat Köprülü; "*1937 yılının ilk aylarında ölen Afşinli Derdiçok' da bazen asil halk zevkine yaklaşan şiirleriyle, âşık edebiyatının asrımızdaki son değerli mümessillerinden sayılabilir*" (Köprülü, 1990; 713) sözleriyle önemli bir şair olduğuna dikkat çekmiştir. Şükrü Elçin de, Derdiçok'u; "*Halk şiir geleneğimizin yirminci yüzyılda yetiştirdiği lirik şairlerden biri de Derdiçok mahlası ile şiir söyleyen Ömer Lütfü'dür. Onun bazı şiirleri ilk defa dergi köşelerinde görünür görünmez dikkati çekti. Bunun sırrını onun şairlik kudretinde ve mahalli ağız hususiyetleri ile süsleyip bütünleşmiş, sade, tabii ve güzel Türkçesinde aramak lazımdır*" (Demir, 1993: 14) cümleleriyle anlatmıştır. "*Arif Nihat Asya ise Adana'da çıkardıkları "Görüşler" Dergisinin ilk sayısında daha da ileri giderek, Derdiçok, zamanının en büyük halk şairiydi. Değerli Dertliler, Gevheriler, hatta Karacaoğlanlarla mukayese edilebilecek kadar yüksektir. Bu hükmü, mesuliyetini kabul ederek veriyoruz*." (Aktaran: Demir, 1993: 14) sözleriyle Derdiçok'un önemli bir şair olduğuna dikkat çekmiştir. Bu değerli bilim adamlarımızın ifadeleriyle de Derdiçok, âşıklık geleneğinin oluşmasında ve şekillenmesinde rol oynayan Karac'oğlan'la mukayese edilebilecek kadar yüksek görülmüş, çağdaşları üzerinde olduğu gibi 19.yüzyılın sonuna kadar yetişen âşıklar üzerinde de etkisi olan Gevheri kadar güçlü bir âşık olduğuna dikkat çekilmiştir. Yaşadığı dönem itibarıyla 19. yüzyıl âşık edebiyatının son büyük temsilcilerinden aşk ve heyecan şairi olan Dertlilerle eşdeğerde görülerek gelenek içerisindeki önemi belirtilmiştir.

20. yüzyıl âşıklarımızdan Derdiçok'un yaşadığı döneme ve yöresine ilişkin sosyal ve kültürel yaşamın sonraki nesillere aktarımındaki yeri ve önemine geçmeden önce hayatı ve yaşadığı dönemle ilgili Sıddık Demir'in belirttiği şekilde (Demir 1993) kısa hayat hikayesi şu şekildedir:

Asıl adı Ömer Lütfü'dür. Derdiçok 1874 yılında Elbistan'ın Kızılcoba Mahallesi'nde dünyaya gelir. Babası Elbistan'ın Balıkçıl köyünde yıllardır imamlık yapmış Hafız Mehmet Efendi'dir. Küçük yaşta anasını kaybeden Ömer Lütfü'yü, babası bir din adamı olarak yetiştirmek istemesine rağmen Ömer Lütfü baba mesleğine ısınamaz ve çevrenin tabiat ve ekonomik şartları yüzünden, ileri bir öğrenim göremez. Okuma yazmayı babasından öğrenen Derdiçok, küçük yaşta aile geçimine katkıda bulunmak

maksadıyla bir miktar rençperlik yapıp tarla işlerinde çalışır. Şiire ve âşıklık geleneğine küçük yaşlarda ilgi duymaya başlar. Bir gün, bostan tarlasında çalışırken, gönül koyduğu gelinle şakalaşması tarlaya zarar verdiği için babası hiddetlenir, yerden aldığı bir taşla Ömer Lütfü'nün kolunu kırar. Bu hadise Ömer Lütfü'de büyük bir üzüntüye sebep olur. Derdiçok mahlası bu hadiseden doğmuş bir isimdir. Şairimiz soyadı kanunu çıkınca "Pişkin" adını tercih eder.

Derdiçok genç yaşta, Gülizar adlı dul bir kadınla evlenir. Bu evlilikten Fadıl adını verdiği bir oğlu dünyaya gelir. Fadıl anasının ölümü üzerine öksüz kalır. Babası dul bir kadın olan Fatik hanımla ikinci evliliğini yapar. Bu evlenmeden, üçü erkek, altı çocukları olur. Hayatında, altı dul kadınla evlenme sonucu yedi çocuk sahibi olan Ömer Lütfü Derdiçok, önce Hacı Fadıl, sonra evli iki oğlunu kaybeder. "Kuzular" adlı şiirleri, bu hüzün ve acı dolu duygularla söyler.

Aldığı kadınların hepsinin dul olmasını bir şiirinde şöyle anlatır:

Düştü Derdiçoğum gene yollara
Cevherini karıştırdı pullara
Daim mecbur oldu yorgun dullara
Yalvar Allah'ına kız gelsin deyu (Demir, 1993:169)

Şiirlerinde temaları yönüyle Karac'oğlan ve Gevheri'yle benzerliği görülen Derdiçok'un, sevda ağırlıklı şiirleriyle öne çıktığı görülür. Hayatı boyunca Elbistan ve Afşin çevresi dışına çıkmayan bu aşığın çağdaşı diğer âşıklar gibi gezici özelliği yoktur. Sade, güzel ve tabii Türkçesi ile tabiat, gurbet, aşk ve kederi iç içe terennüm eden Derdiçok'un, Elbistanlı Ebul Kasım İbrahim, Nadırlı Kul Ahmet, Kul Ali, Âşık Durdu ve Adıyamanlı Şeyda-i Baba ile atışmaları vardır.

Gelenek içerisinde bir âşığın "*sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte hareket noktası rüya motifi*" (Günay, 2008: 286) dir. Aşık edebiyatında sıkça karşımıza çıkan ve âşıklık geleneği içersinde büyük önem taşıyan bu motifin izlerine Derdiçok'un hayat hikayesinde de rastlanır. "*Bir rivayete göre, Ashab- Kehf ziyaretleri sırasında "yedilerden Yemliha" veya üç pir-i faninin, ağzına mısır akıtmasından sonra, dili çözül*ür.." (Demir, 1993: 11)

Derdiçok'un şiirlerinde yaşadığı döneme ilişkin toplumsal yapıyı, kültür ve gelenekleri, yöre insanının dilini dünya görüşünü, yaşama biçimini, bireysel ve toplumsal sorunlara ait konuları görürüz. Derdiçok'un şiirlerinde yöre insanının zevkine bağlı doğal bir söyleyişle sevgiliye olan duygularını dile getirmiş, adeta Karac'oğlan edasıyla kendine özgü bir üslup oluşturmuştur. Ondaki Karac'oğlan damarını, aşk şiirlerinin ritminde bulmak mümkündür.

Dolgun o göv gözler ne acep dolgun
Var mı bir efkârın duruyor dalgın
Mihrican mı urdun gül benzin solgun
Kötülerin yâri misin güzel (Demir, 1993: 186)

Derdiçok'un şiirlerinde dönemine ilişkin Kahramanmaraş ve çevresinde gelenek ve göreneklerin canlılığını devam ettirdiğini görmekteyiz. Maraş halkının inanç ve geleneklerine verdiği değeri, adet ve göreneklerine bağlılığı Derdiçok'un şiirlerinde görmek mümkündür. Yaşamının büyük bir bölümünü köyde geçiren Derdiçok, şiirlerinde geçim kaynakları ve köy yaşantısına sıkça yer verir. Şiirleri tahlil edildiğinde çiftçilik ve

tarımla ilgili uğraşılardan beden ve kas gücüne dayalı kazma-kürek işleri, pamuk, çeltik ve buğday yetiştiriciliği gibi tarımsal faaliyetlerin yoğunlukta olduğu görülür.

Türk şiirinin geleneksel temi olan hüzün Derdiçok'un şiirlerinin de karakteristik özelliğidir. Şiirlerinde gurbet ve ayrılık, sonu acı ve kederle biten evlilikler, çocuklarının yetim kalması ve çocuklarından ayrı yaşaması sanatlı bir söyleyişle dile getirilir. Derdiçok sade, samimi ve doğal aynı zamanda his ve duygusallıkla örgülediği Türkçesiyle, geleneksel bir tem olan "hasret"i sıkça işler. Siyasî, sosyal ve ekonomik sebeple birbirinden ayrı düşmüş insanların gurbetini dile getirir.

Derdiçok, aynı zamanda bir özlem şairidir. Onun özlemi geçim sıkıntısı, askerlik ve benzeri nedenlerden dolayı terk ettiği köyüne, çocuklarına, eş-dost ve ahbabına kavuşabilme; sıla hasretini yöresinin insanlarıyla teneffüs edebilmenin özlemidir.

Düştüm nazlım gurbet ele
Garip halım soran yoktur
Çok göresim geldi seni
Soruyorum gören yoktur (Demir, 1993: 99)

Çekerim dünyada derdi elemi
Ara yırak gelmez yârin selamı
Küçükten terkeyledim sılamı
Gönlüm eğler heç bir kimsem yok benim (Demir, 1993: 234)

Dilim bülbül oldu, vücudum dehri
Feleğin elinden çok içtim zehri
Kırk yaşından sonra gurbetin kahri
Vallahi belimi büktü kuzular (Demir, 1993: 361)

Âşık tarzı şiir geleneği içinde âşıkların yaşam tecrübelerini, içinde bulunduğu toplumun değerlerini ve doğrularını dile getiren, çevresindeki insanlara öğüt veren şiirler söylemeleri çok yaygın bir uygulamadır. Derdiçok, şiirlerindeki nasihat ve öğütlemesinde kâmil kişilerden öğüt alınması gerektiğini, bazı şeylerin aslını değiştirmediğini, nasihatin kâr etmediğini dile getirerek, sağlığa ve dine ait öğütleri de şiirlerinde işlemiştir.

Varıp kâmillerden öğüt almadım
Geçidin yoklayıp suya dalmadım
Cahil oldum kıymatını bilmedim
Benim altun adım pula karıştı (Demir, 1993: 194)

Çok öğütler verdim sözümü tutmaz
Neyneyim anası kızın terk etmez
Yar olan yarını asla unutmaz
Yok imiş ekmekte tuzun sevdiğim (Demir, 1993: 271)

On ik' imam bize ata değil mi
Cennet cehennem öte değil mi
Hakk'a karşı isyan hata değil mi
Gizli günahların bildikten keri (Demir, 1993: 488)

Derdiçok, Afşin ve Elbistan'ın bütün köylerini kendi anladığı gibi karakteristik özellikleriyle anlatır. Köylülerin lakapları, giyim kuşamları, fiziksel özellikleri, toplumdaki sosyal statüleri, meslekleri vb. özellikleri mizahi bir üslupla anlatılır.

Hacı durmuş uzun Hasan
Heç kimseye etmem tasan
Ahmet Çavuş Kara Hasan
Getir hakımı, hakımı (Demir, 1993: 110–114)

Nörek Kabaagacın yanı
Kale kötü yüzü unlu
Dirseği kirli Çoğulahanlı
Yegin nohut yerler onlar (Demir, 1993: 112)

Binboğanın yolu taşlı
Yarpuzlular birer başlı
Size diyon Kabaağaçlı
Yeğin zenbil örer onlar (Demir, 1993: 113)

Derdiçok'un şiirlerinde doğrudan bir siyasî ifadeye, devlete ve toplumun yapısına yöneltilen bir eleştiri yoktur. Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış olan şairimizin bu çalkantılı tarihi gelişmelere, tüm siyasi değişikliklere rağmen, bu değişimlerden fazlaca etkilenmediği siyasi olayları şiirlerine konu edinmediği görülür. Doğrudan bir siyasi ifadeye, yöneticilerle ilgili eleştirel bir üslup sadece birkaç dörtlükte görülür, liyakatsiz kişilerin başa geçtiğini vurgular.

Küçükten uğradım kışa
Aşk atını yordum boşa
Ayaktaki geçti başa
Ak sakallı pir kalmadı (Demir, 1993: 32)

Sözleriyle yöneticilere ait eleştirilerini dile getirir. Türk kültür coğrafyasında büyük ırmaklara, göllere ve yüce dağlara kutsiyet atfedilir. Irmaklar, göller ve yüce dağlar bazen kin duyulan bir düşman, bazen sevgiliden ayrılık sebebi, bazen de derde derman olması beklenilen ve bir kurtarıcı el olarak sembolleşir.

Derindir geçemem Ceyhan'ın suyu
Gerdanda melikler ölçüyor boyu
Vardır yol üstünde Çalkana Köyü
Geçerken içerim dolu sabahtan (Demir, 1993: 319)

Coştum'ola Güredi'nin çayları
Yazlıkta mı kışlıkta mı avları
İşte derler geldi bahar ayları
Nazlım yaylalara göç ederm'ola (Demir, 1993: 137)

Canım kurban olsun usul boyuna
Kaldırmış kolların girmiş oyuna
Getme nazlım Söğütlü'nün suyuna
Coşkun sular gimi çağlatma beni (Demir, 1993: 177)

Donun geymiş Tekelinin dağları
Bahar geldi erir m'ola sevdiğim
Sizin elin ağaları beyleri
Kıyamına durur m'ola sevdiğim (Demir, 1993: 262)

İslâm kültüründe yer alan peygamberlere olan sevgi, onlarla ilgili kıssalar Derdiçok'un şiirlerinde belli vesilelerle kullanılmıştır. Derdiçok sevdiğine sitemini, ondan isteklerini peygamber sevgisini vesile ederek "Muhammedi seversen" sözleriyle dile getiriyor. Ayrıca aşığımız dünya hayatının geçiciliğini, hak dostlarının, hatta peygamberlerin bile ecel şerbetini içtiklerini anlatır.

Ala gözlüm gel karşımda
Dur Muhammedi seversen
Aklım komadın başımda
Gör Muhammedi seversen (Demir, 1993: 85)

Gören âşık senden bir ibret almış
Yitirip aklını ummana dalmış
Hazreti Yusuf'tan bir nişan kalmış
Güzeller içinde görmeli gelin (Demir, 1993: 310)

Yusuf ile Züleyha, Süleyman hani
Muhammet Mustafa Murtaza hani
Nice yüz bin Veli, Nebiler hani
Bilcümlesi ecel camın içmiştir (Demir, 1993: 363)

Derdiçok'un şiirlerinde halk hayatının bütün sahneleri canlı olarak tasvir edilir. Tarım, hayvancılık, avcılık gibi köylerin sosyal ve ekonomik hayatının dayanışma, üretim ve paylaşmaya dayalı zahmetli faaliyetleri işlenen önemli temlerden biridir.

Ort'özün yaman çamuru
Yavan çöreğin hamuru
Kağnının kıcırdar demiri
Beni candan osandırdı (Demir, 1993: 109)

Tarlalarda olur kuzgun
Bizim uşak bu yıl düzgün
Size diyo kötü Izgın
Yegin tezek yakar onlar (Demir, 1993: 111)

Kalmadı dermenim yerden kalkmaya
Dayanmaz vücudum çente takmaya
Kış geliyor çocuklara yakmaya
Ne odun ne tezek ne de saman hey (Demir, 1993: 389)

Derdiçok'un şiirlerinde sevgiliye ait fiziksel özellikler, sevgilinin güzelliği güvel ördekle, tavus kuşuyla, bülbülle, Gürün elmasıyla, tasvir edilir rengârenk bir tabloya dönüşür.

Bülbül gimi öte idim
Ağ gerdanda öpe idim
Bir gececik yata idim
Şu sendeki döşe gelin (Demir, 1993: 86)

Gövel ördek gimi gölde yüzersin
Ağa ceren gimi çölde gezersin
Tel tel edüp mah yüzüne düzersin
Benzettim zülüfün tele Fadıma (Demir, 1993: 143)

Yakışır mı sana yayan gelmesi
Böyle bir kötüye yoldaş olması
Parlayor gerdanın Gürün elması
Koynunda görünen güller perişan (Demir, 1993: 305)

Telli turnam ayrı düşmüş eşinden
Almış irengini tavuz kuşundan
Hey ağalar nazlı yârin düşünden
Çözmüş düğmelerin al beni gözler (Demir, 1993: 354)

Derdiçok'un şiirleri Afşin ve Elbistan'ın bir halk kültürü ansiklopedisi gibidir. Çocukluk ve gençlik yıllarının bütün bayramları, törenleri ve bunların etrafında oluşan pratikler mazide kalmış ama tadı hiç eksilmeyen tazelikteki birer hatıra olarak onun şiirinde işlenir. Bu bakımdan Derdiçok'un şiirleri üretim, tüketim ve insan ilişkileri bakımından okuyucuya 20. yüzyılın ilk çeyreğindeki Kahramanmaraş'ın samimi havasını yansıtır.

Anam yanıma gelsene
Bir güzel neni çalsana
Çözüp kucağına alsana
Ağlatma anam ağlatma (Demir, 1993: 124)

Baktım ki toplanmış seğmen geliyor
Ciğerimi delik deşik ediyor
Kapısında çifte davıl çalıyor
Eline kınalar yakmış gediyor

Nasıl unuduyum şirin sözünü
Nazlım yakmış aşıkın özünü
Kaldırın duvağın görem yüzünü
Gözünden kanlu yaş dökmüş gediyor (Demir, 1993: 358)

Dermiş başına dernekler
Sedeften beyaz tırnaklar
Şeker kamışı parmaklar
Kınalanmış elin gördüm (Demir, 1993: 69)

Çok haz-etme çalgı ile köçekten
Var öğüt al erden doğan kaçaktan
Arı nasip olur yüzbin çiçekten
Arasan şifayı balda bulur (Demir, 1993: 356)

Cumhuriyet dönemi sonrasında eski geleneksel giyim tarzının birden terk edildiğini söylemek mümkün değildir. İnkılâpların devlet gözetiminde uygulanmaya çalışılmasına rağmen eski Osmanlı tarzı giyimin uzun yıllar devam ettiği bilinmektedir. "Maraş'taki kadınların giyiniş biçimleri; başta, renkli iğne oyalı yazma, sırtta zıbın fistan, cepken belek, kuşak, ayakta topuklu kundura şeklindedir. Erkeklerin ise sırtta renkli mintan, zıbın, belek, kuşak, aba, şalvar; ayakta kırmızı çizme; çoraplar ise yünden veya keçi kılından yapılmış giysiler şeklindeydi." (Maraş İl Yıllığı, 1967: 117) Derdiçok, yaşadığı yörenin giyim kuşamına ilişkin herhangi bir övgü ya da yergiye yer vermeden halkın giyimine ilişkin bilgilere şiirlerinde yer vermiştir.

Canım armağan salayım
Demem ki burada kalayım
Sırma poşular alayım
Get bağlanma yazma gelin (Demir, 1993: 76)

Baba ben kazmam bostanı
Yar giymiş mavi fistanı
Bütün değer Elbistan'ı
Gezdiren nazlımın derdi (Demir, 1993: 115)

N'oldu bilemiyom amanın n'oldu
Felek yiğidimi elimden aldı
Fesinen püskülü meydanda kaldı
Bakar gözyaşını döker ağlarım (Demir, 1993: 241)

Bazı âşıklarımız yiyecek ve içeceklere ilişkin destanlar yazmışlardır. Bu destanlar "âşıkların mahalli veya ulusal mutfakta yer alan çeşitli yemeklerin ya sadece genel olarak ismini vererek güzelliğini methettikleri veya malzemesi ve yapılışıyla da ilgili bilgiler vererek övdükleri yemekleri ve içecekleri anlatan destanlardır." (Çobanoğlu, 2000: 82) Derdiçok şiirlerinde doğrudan bir yiyecek ve içecek üzerine destanı olmasa da şiirleri arasında yaşadığı yöreye ilişkin yiyecek ve içeceklere dair bazı dörtlüklerinden bilgi edinebilmekteyiz.

Bilmem ki kimler bakıcı
Derdiçoğ'unu yakıcı
Öğlene pekmez omacı
Beni candan osandırdı (Demir, 1993: 109)

Yaşlılar giyer aba
Boşaltırlar kaptan kaba
Mahallemiz Kızıca Oba
Yegin cacık yerler onlar (Demir, 1993: 111)

Nörek Kabaagacın yanı
Kale kötü yüzü unlu
Dirseği kirli Çoğulhanlı
Yegin nohut yerler onlar (Demir, 1993: 112)

Derdiçok'un hanımı vefat edince beşikteki küçük çocuk bakıcısız kalıyor. Bu sebeple Derdiçok, şiirlerinde yetimliği ve yetimliğin zorluklarını ayrı bir derinlikte anlatmaktadır..

Aldı anası:
Yanar ciğerim göyünmez
Anası yönünü dönmez
Anasız kuzu avunmaz
Oğlum bebeğin ağlıyor (Demir, 1993: 123)

Hep toplansın yiğitlerin obası
Nedir bilmem kuzuların çabası
Kocalıkta oldum yetim babası
Akar gözyaşlarım döker ağlarım (Demir, 1993: 293)

Toplumda hoş karşılanmayan davranışlar ve yasaklar Derdiçok'un şiirlerinin önemli temalardandır. Yaşadığı zaman içinde özellikle kadınların ahlaki olmayan davranışlarına dikkat çekerek iyi huyun önemi vurgulanmıştır. Özellikle sosyal yaşantı içerinde kadınların toplumca hoş görülmeyen davranışları eleştirel ve mizahi bir üslupla anlatılır.

Günde on beş defa gelür çarşuya
Haram demez duru karşu karşuya
Gurbet elde var diyerek gişiye
Yalandan mektubun yazar avratlar

Eğer böyl'olursa bu dünya makam
Ben de şaştım hangi birine bakam
Hükümet d'oturan kadı kaymakam
Vallahi hep sizden bezer avratlar (Demir, 1993: 427)

Yaylacılık çok eski yıllardan günümüze kadar devam edegelen bir gelenektir. Kendine has coğrafya ve iklime sahip Kahramanmaraş'ta halkın zengin kültürü içinde yayla yaşantısı çok önemli yer tutar. Eski metinlerde ve halen dillerde dolaşan halk türkülerinde yer alan yaylacılık günümüzde önemini yitirmiş ise de Derdiçok'un yaşadığı dönemde önemli yaşam tarzlarından biridir. Hasan Reşit Tankut'un da belirttiği gibi (Tankut: 1994) Göksun'un batı tarafları bir yayla âlemidir. Çukurova'nın hayvancı obaları yaz aylarını bu dağlarda geçirir. Yaylacılar konaklarını ağaçların sona erdiği yerlere doğru kurarlar. Derdiçok yayla hayatını şöyle dile getirir:

Coştum'ola Güredi'nin çayları
Yazlıkta mı kışlıkta mı avları
İşte derler geldi bahar ayları,
Nazlım yaylalara göç eder m'ola (Demir, 1993: 137)

Derler sağın solu ağalı beyli
Vezir olsa layık bir başı tuğlu
Elbistan eşrafı Nakib'in oğlu
Çıkar başına yaylamaya Nurhak (Demir, 1993: 214)

Birinci Dünya Savaşı, Balkan Savaşları ve Kurtuluş Savaşı dönemlerini yaşamış olan Derdiçok'un şiirlerinde, tarihe ait düşülen notları görmemiz mümkündür. "*Askere sevk edilenlerin oluşturduğu büyük kitle ve bu kitlenin daimiliğinin potansiyeli ve bu olayın halka tesiri* âşıkların gözünden kaçamamış ve bu sebeple askerlerin askerlik şubelerinden kura ve dönemlerine göre sevk ve birliklerine teslim oluşlarıyla ailelerinden uzakta gurbette geçirecekleri yıllar göz önüne alınarak pek çok destan yazılmıştır."(Çobanoğlu, 2000: 70) Âşıklarımız bu destanlarında sevdiklerinden ayrılmanın hüznü gurbetin kendi ruh dünyalarında bıraktığı derin tesiri yansıtırlar. Derdiçok, Balkan Harbi sırasında Elbistan'dan askere giderken oğlundan, eşinden, kızından, annesinden, arkadaşı Hafız'dan ve konu komşusundan ayrılacak olmasının hüznünü şu şekilde dile getirmiştir:

Çıkdım pusulamı aldım
Bir ulu fikire daldım
Gedicim burada kaldım
Oğlum hakkın helal eyle

Yüzbaşı vermeyor izin
Gayrı dinler' eli sözün
Öpün Hafızımın gözün
Kuzum hakkın helal eyle (Demir, 1993: 27)

Toplar icad oldu fikir bozuldu
İtalya Bulgara asker süzüldü
Ervahta tecelli böyle yazıldı
Kaderine razı ol Derdiçoğ'um (Demir, 1993: 404)

Sonuç olarak 16. yüzyılda kendine özgü bir kimlikle Anadolu'da ortaya çıkan âşıklık geleneği zamanla işlevlerini yitiren ozan-baksı geleneğinin yerini almıştır. Anadolu coğrafyasında yeni kültür ve uygarlık dairesi içinde yer alan halkın, hayat anlayışına ve zevkine cevap verecek bir biçim ve öz kazanmıştır. Anadolu'da ozanın yerini âşık, kopuzun yerini ise saz almıştır.

Âşık şiirinde halkımızın dünyayı algılayış biçimini, olaylara bakış açısını, gelecekle ilgili umutlarını ve daha pek çok unsuru görmemiz mümkündür. Âşıklar, ataları ozanların Anadolu'ya getirdiği destan geleneğinden beslenerek aşk, tabiat, kahramanlık şiirlerini saz eşliğinde söylemişler, halkın öğrenme, eğlenme ihtiyacını karşılamışlar ve içinde yaşadıkları toplumun adeta sözcüsü olmuşlardır. Âşık şiirinde konu olarak aşk, tabiat ve ayrılık başta olmak üzere doğal unsurlar, sosyal ve tarihi olaylar, kültürel değerler, gelenekler ve görenekler, milli hislenişler, eleştiri ve şikâyetler, dini ve tasavvufi yaşam gibi pek çok unsur yer almıştır. Köy köy, kasaba kasaba gezerek sanatlarını icra eden, adeta sözlü kültür ortamının belleklerinden biri sayılabilecek bu sanatçı topluluğu toplumun bütün kesimlerince özümsenmiştir. Âşıklar yaşadıkları çevrenin ve dönemin adeta hafızasıdırlar. Bu nedenle herhangi bir yörenin sosyokültürel yaşamına ilişkin araştırma yapılırken müracaat edilmesi gereken kaynaklardan biri de o yörenin âşıkları olmalıdır

Burada, örneklem olarak ele aldığımız Afşinli Derdiçok'un şiirlerinde, aşığın yaşadığı yöresinin ve döneminin sosyokültürel yaşantısına ait pek çok unsur yer almaktadır. Afşin'in ve Elbistan'ın coğrafi özelliklerinden sosyal yaşantısına, gelenek ve göreneklerinden tarihi olaylarına kadar birçok konuda bilgi sahibi olmaktayız.

Geleneğin yaşatıldığı yörelere ait âşıkların eserleri bir araya getirilerek, bilimsel çalışmalarla eserlerin konu analizleri yapılırsa o yörelere ait pek çok konuda bilgiye ulaşılacağı gibi yörenin sosyokültürel yaşantısına dair geniş bir bilgi kaynağına ulaşılmış olacaktır. Böylece yörelerin sosyokültürel yaşamına ait detaylar görülecek hem de yöre halkının üslubuyla bu detayları bizlere sanatsal bir söyleyiş içerisinde sunan âşıkların, sosyokültürel hayattaki yeri ve önemi daha iyi anlaşılmış olacaktır.

KAYNAKLAR
Artun, Erman (2005), **Âşıklık** Geleneği ve **Âşık** Edebiyatı, İstanbul
Çobanoğlu, Özkul (2000), Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü, Ankara
Demir, **Sıddık** (1993), Afşinli DERDİÇOK, Ankara
Günay, Umay (2008), Türkiye'de **Âşık** Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara
Kahramanmaraş Valiliği, Maraş İl Yıllığı(1967), İstanbul
Köprülü, Fuad (2004), Saz Şairleri, Ankara
Tankut, H.R.(1994), Maraş Yollarında, Ankara

Özet

Âşıkların Sosyokültürel Hayattaki Yeri ve Önemi Bir Örneklem Olarak Derdiçok

Topluma ait sosyokültürel mirasın oluşmasında, gelenek ve göreneklerin nesilden nesile aktarılmasında âşıkların yeri, önemi büyüktür. Ozan-baksı geleneğinin bir devamı olarak 16.yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan âşık ve âşıklık geleneği yeni coğrafyada yeni bir hayat anlayışına ve zevkine cevap verecek bir biçim ve öz kazanmıştır. Âşıklar, toplum hayatına ait yaşadıkları döneme ilişkin yaşam tarzının, gelenek ve göreneklerin, sosyal ve tabii çevrenin ifade edilmesinde her dönem önemli görevler üstlenmişler, bu önemli görev ve işlevlerini şiirleriyle ve destanlarıyla yerine getirmişlerdir.

20. yüzyıl âşıklık geleneğinin temsilcilerinden zirve şair ve âşıklarımızdan biri de Afşinli Derdiçok'tur. Yüzyıllardan beri gelen halk şairi geleneğinin yetiştirdiği âşıklardan biri olan Derdiçok, âşıklık geleneğinin eski ihtişamını kaybettiği, adeta ayakta kalma mücadelesi verdiği 20. yüzyılda, kısa sürede yaşadığı yörede usta şairliğiyle şöhret bulmuştur. Derdiçok, halk zevkine yaklaşan mahalli ağız özellikleri ile süsleyip bütünleştirdiği sade bir dil kullanmıştır. Yaşadığı döneme ilişkin Kahramanmaraş ve Afşin'in sosyokültürel hayatını şiirleriyle yansıtmış, yaşadıkları ortamın kültürünü ve değerlerini geleneğin penceresinden en güzel şekilde dile getirmiştir. Dertlilerle, Gevherilerle, hatta Karacaoğlanlarla mukayese edilebilecek kadar kendisine önem atfedilen Derdiçok'un, âşıklık geleneği içersinde özel ve önemli bir yeri vardır.

Anahtar Kelimeler: Afşinli Derdiçok, âşık, sosyokültürel miras,

Abstract

The location and the importance of "Ashiks" are in an important position in forming socio – cultural heritage which belongs to the community and in transmission of traditions and customs genaration by generation. Ashiks and the tradition of ashiks which have been appeared in Anatolion in 16th century and become a continued existence of "the tradition of ozan baksı" have gained a manner and genuine which will response to the enjoyment and the perception of a new life in a new land. Ashiks have taken important duties in everyterm in conveying the customary and social environment, the manner of life, traditions and customs which belong to the life of community. They have performed these important duties and functions with their poems and epics.

Derdiçok who was born in Afşin is one of the most popular poet and ashiks and is a represantative of the tradition of Ashiks in 20th century. Derdiçok is one of the cabaple villager poet who has been educated by our folk poet traditions in centuries. He has gotten his prestige in a short time with his experienced poesy in the region in wich he has lived in 20 th century when the tradition of Ashiks has lost its former popularity and has tried to gain its former power. He has used of a pure language which he had integrated and decorated with the features of which resembles folk pleasure. He has come into life the socio – cultural life of Kahramanmaraş and Afşin with reflecting his poems in his life time, he put into words the culturel environmet and voice throght the customs with the best way. He has scpial and important place to be compared with Dertlis, Gevheris even Karacaoğlans has importance of Derdiçok, through the traditional minstrel.

Key Words: Afşin's Derdiçok, minstrel, sociocultural heritage